

PAYER IMRE

Szörényi László: Arany János évében

Tárcák és tanulmányok

Nap, 2017

PAYER IMRE (1961) Budapest

Szörényi László és Arany János rokon lelkek. A hagyomány tisztelete mindkettőjükénél összefügg annak elmélyült ismeretével és megértésével, megújító kritikai szemléletével. A nemzeti és keresztény európai tradíció olyan felelősségteljes képviselője mindkét szerző, aki a művelődésalapú társadalom híve. A lelki rokonságot az is bizonyítja, hogy Arany János, akárcsak Szörényi László, a tanítás iránti felelősséggel és filológiai „hajlammal” rendelkezett. Szörényi a városok utcáit, épületeit, a tájakat is olvassa. Utazás és olvasás nála egybefonódik. Egy-egy, szinte véletlenül elébe kerülő, titokzatosan felmerülő tény filológiai ínycséség is egyben. Ezért van, hogy két műfaj, vagyis a tárcsa és a tanulmány teljesen magától értetődően egymás mellé kerülhetett a könyvében. A filológiai adat anekdotává változik a jóízű humor, az árnyalt irónia hangnemében. A kutatás távolról sem „elefántcsont toronyban” zajlik. Utazások során, belföldön, külföldön, kalandos helyzetekben is akár. A lényeg, hogy Szörényi László meglátja, felfedezi a szövegkincset a legváratlanabb helyeken is, mert felkészült a látása, hatalmas műveltséggel rendelkezik, ezért képes rátalálni ezekre az eldugott kincsekre. Figyelemre méltó, hogy Szörényi filológiai munkája olyan határterületekre is utal – levelek, memoárok stb. –, amelyek az irodalmi értéken kívül a levéltárosoknak, történészeknek is tanulságul adódhatnak. Nagyon szereti a munkáját, élmény a számára, s ezt képes velünk, olvasókkal is megosztani. Ehhez viszont kifejezetten szépírói tehetség kell – a szerző ezzel is rendelkezik. Arany *Széchenyi emlékezete* verse kapcsán ír arról, hogy valójában a hangos olvasás az igazi, csak az képes feltárni a szöveg mint partitúra erejét és szépségét. Magának Szörényinek az írásai is élőbeszédszerűek. Adomákat, csattanókat is élvezhetünk, miközben választékos műveltségre teszünk szert.

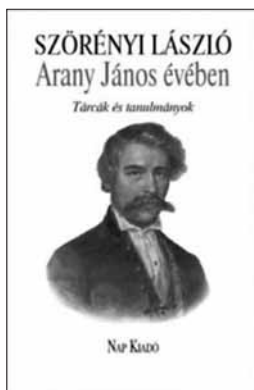
Nagyon hálásak lehetünk Szörényi Lászlónak mind irodalmárként, mind értelmiségiként, mind hazafiként, mind európaiként! Ő úgy szórakoztat, hogy nem bulváros. Úgy könnyed, hogy magas fokú tudományossággal rendelkezik. Van egy bizonyos Szörényi-hang. Mintha színvonalas elbeszélő pró-

zát olvasnánk. Ugyanakkor olyan, kis híján elsülylyedt filológiai adatokat oszt meg velünk, amelyekről álmodni sem mertünk. Kevesen hallhattak például Pyrker János *Tunisiás* vagy Dózsa Dániel (Dózsa György leszármazottja) *Zandirhám* című eposzáról. Szörényi László számára a filológia tele van meglepetéssel, akár nonszenszbe hajló történetiséggel. Igen, ő a szenvedélyes kutató mintapéldája. Ez sugárzik a tárgyilagos mondatokból is. Igazi gondolkodó, meggyőzően formálja bennünk Arany és mások munkásságának lényegi értelmezését, ugyanakkor szinte intim közvetlenséggel. Ez az írásmód az élőbeszéd abszolút vitalitását, gondolati élvezetét tudja átadni, osztja meg velünk, olvasókkal. A humor, az irónia nagyon jellemző rá. Társalgási hang, de nem kávéházian, hanem lét-közöségien.

A könyv tárcákat és tanulmányokat tartalmaz. Van átmenet a két műfaj között, ha Szörényi magas színvonalán írónak. Jól érzékelhető az írások olvasásakor, hogy a hagyomány élő folyamat, olyan történés, amely a múlt eseményeinek hatását a jelen és a jövő alakulásánál is érezteti. Amely által önmagunkat és világunkat is érvényesen érthetjük meg. Ebben segít bennünket nagy jóindulattal Szörényi László könyve. Felhívja a figyelmet Arany Jánossal kapcsolatban a költői szó mélyen történeti, interkulturális etimológiájára, a textusbéli írásjelek elkerülhetetlen fontosságára a mű befogadásakor, az életrajzokban az irodalom- és kultúrtörténet meghatározó fordulatainak jelentőségére. Szörényi László anekdotái mindig bölcsességet árasztanak, mondván, a lényeges dolgok sérülékenyek, vigyázni kell rájuk az esetlegesen zajló körülmények közepette. Óvón kell bánni velük, mint ahogy ő mutat példát erre. Kiváló tanulmány olvasható a könyvben Arany, Széchenyi és Kölcsey szellemiségének kapcsolatáról. A szerző kimutatja, hogy Arany János mennyire a hagyomány megújított megszólaltatójaként fogta fel saját költészetét. Csodálatos értelmezést olvashatunk többek között Széchenyi István, Jókai Mór és Arany János társadalomelvi és nyelvszemléletbeli kapcsolatáról úgy, hogy közben számos olyan történeti adalékkal leszünk gazdagab-

bak, amelyek filológiai különlegességnek számítanak. Széles világirodalmi összefüggéseket is megtudhatunk, közben a főbb irányokat olyan különlegességekkel fűszerezi a szerző, hogy elámulunk. Szörényi Lászlót kifejezetten érdekli, sokat foglalkozik Arany János eposzi kísértetével, amely egyszerre volt megerősítő és kritikai jellegű, és magának a költőnek is rengeteg kutatásával, filológiai munkájával függött

össze. Fontos megemlíteni az Arany forráshasználatáról szóló tanulmányt is a költő Szent Lászlórról írott verseivel kapcsolatban. Szörényi itt még a *Toldi estéjében* szereplő szövegközi viszonyokra is rámutat. Ugyancsak tanulságos az Arany jegyzeteléséről szóló tanulmány. Szörényi Lászlót kifejezetten az önmagával viaskodó szellemiség érdekli. Az, amely átível a kultúrák idő- és hagyománybeli távlatán, oly módon, hogy saját arcát is rajta hagyja a

tradíció. Elhunyt pályatársa, Csűrös Miklós előtt tiszteleg az értekező, amikor arról ír, miképp fejezte be annak a könyvnek szerkesztését, amely Arany János ihlette kortárs művek gyűjteménye. Ezenkívül ironikus hangvételű írást olvashatunk egy kommunista korszakban írt *Bolond Istók*-utánzatról. Mindezen munka a közelmúlt diktatúrájának abszurditását is érzékelteti, példa erre a Ceaușescu-korszakban tett erdélyi

látogatás megörökítése. A szerző megemlékezik még a magyar epika közelmúltban elhunyt, ikonikus alakjáról, Mészöly Miklósról is. Ugyancsak ír a mai fiatal költők Arany Jánoshoz fűződő viszonyáról.

Szörényi László Arany-könyve úgy hozza közel a magyar költészet etalonját, hogy a világkultúra távlatába helyezi időben és térben egyaránt, miközben közvetlen baráti kapcsolatba kerülünk a kultúra embert létbe emelő világával.

UDVARDY ZOLTÁN

Deák László: Repkény

Orpheusz, 2016

UDVARDY ZOLTÁN (1964) Budapest

Újra itt vagyunk a „Rákosztályon”. Ide még Szolzsenyicin híres kórtermeinek köhentései is felhallatszanak. Nem lehet véletlen, hogy a kelet-közép-európai irodalom egyik visszatérő helyszíne ez. Rendben, nem rákosok, hanem egy tudószanatórium, az ismert Korányi lakói – mégis, a tudórákkal küzdő szerző esetében nem megalapozatlan a párhuzam. A 2009-ben elhunyt Deák László lesz a mi kísérőnk, avatott Vergiliusunk ebben a mélybe szállásban.

Egy ideig nem tudjuk, él-e még a Megfigyelő, aki a kórház egy törött ablakrésén át nézi, ahogy családja kíséretében érkezik egy új beteg. Létezik-e ez a Táncoos nevű ember, vagy csak egy kóbor lélek a folyósokon, akit emléknymatai rajzolnak körbe? Aztán egyértelművé válik, hogy testestül-lelkestül jelen van a kórház minitársadalmában. Azaz még sincs ott, hiszen leginkább az emlékeit, a forradalmat követő évtizedekben megélt ifjú- és felnőttkort idézi fel magában újra és újra. Néha beeső barátok a látogatói, nincs gyermeke, családja. Csak múltja van már. Ismert *A varázshegy* erős hatása is irodalmunkra – a Korányi folyósóin lézengő, az író által

megidézett betegek is szinte téren, időn kívül élve töltik mindennapjaikat.

A regény elbeszélője, narrátora jól ismeri Táncoost, hiszen együtt töltötték gyermekkorukat, együtt érettségiztek. Deák költői vénája még prózai művében is érezhető – foglalkoztatja a szavak jelentése, a szójátékok ritmusa, a nyelv természete. „Vajon, gondolja Táncoos, mi köze lehet a kecskének a kecskerágóhoz, a kecskefejőhöz? Valami mesében olvasta először Táncoos a *lappantyú* szót, méghozzá így: titkos lappantyú, amit elmozdítva közlekedhetnek a hősök az ugyancsak titkos, föld alatti folyósókon. Azt gondolta tehát Táncoos jó sokáig, hogy a lappantyú egy ajtó-, fedél- vagy kólapféle, de tévedett, mert a lappantyú madár.”

A regény egyik központi kategóriája is váratlanul, szinte szövegversként bomlik ki a prózai szövegből: „A halál, a halál! Valaki megtelefonálja, mindig megtelefonálja. Újabbán kíváltképp, hogy fogytán fogyunk, soraink ritkulnak, vagy hogy mondják?” A narrátor, mint kiderül, Táncoos halála után mondja el barátja történetét. („Komiszkodó, sok te-

kintetben szerencsétlen alkatú és sorsú, de aranyos ember volt. Sajnos, nem tudtam kimutatni felé, hogy mennyire kedvelem [...] Halála után ez a gondolat még sokáig bántott.”) Mivel tudjuk, hogy az író nem a narrátor, hanem maga Táncos, így még különösebb ez a műbe rejtett üzenet – halála biztos tudatában írt. („Táncos előtt az út és a nyíl a proszektúra felé mutat.”) Deák esetében is a nyelv, a betegség megnevezése, kifejezése az eszköz, amit segítségül hív a végső küzdelemben. Csakhogy a könyv mottója, egy Emil Cioran-idézet arról szól, hogy a nyelv „csaknem semmi”. Irodalmunkban komoly előzményei vannak ezeknek a naplónak, Babits beszélgetőfüzeteitől Karinthy elegáns naplóján, „utazásának” leírásán át Esterházy hasnyálmirigyek könyvéig – utóbbi még becenevet is adott betegségének.

A költő és képzőművész Deák első és – tragikus módon – utolsó regényét tartja kezében az olvasó. Deák talán úgy érezte, a kórházi évek, saját hosszadalmas betegsége és a műbe rejtett „Testámentum” leginkább prózai műbe foglalható. A szép kiállítású, szellős szedésű könyv az író által igazgatott, több száz könyvet kiadott Orpheusz Kiadó munkáját dicséri. A kötetet a 2009-ben, könyve megírása után tüdőrákban elhunyt Deák rajzai, vázlatok díszítik. Torzók, arcrészletek, a test málló darabjai, a betegség szemérmetlenül tárulkozó kórképei bukkannak fel, de mindig csak egy-egy része a testnek. Az egyetlen egészalakos kép a regény végén található – a férfialak szájalmas, töredezett, és részegség vagy valami bántalom okán a földre került.

Az emlékező Táncos fel-felvillanó képei, emlékdarabjai is tükörcserepekként állítják össze korábbi életét. Egyetlen arc, a régen elhunyt kedves, Ági képe viszont átviláglik minden emlékképen: át-

sugárzik a nyolcadik kerület mélyén élő férfi egész személyes történelmében, az orosz tankok lánctalpaiban, betölti a Híradó mozi zsöllyéjét. Ugyanilyen mélységű viszont a két világ, a hagyományos identitást őrző pesti srác és a diktatúra hazug kliséit elfogadó, a vészidőszak idején sokat szenvedett családból származó budai lány világlátása közötti feloldhatatlan ellentét ábrázolása:

„– Aha. És mi lett Czeizingékkal? – Anyám azt mondta, hogy kitelepítették őket. – Miért? A cukrászda miatt, hogy gazdagok voltak? – Gazdagok? Nem tudom. De miért lettek volna gazdagok? – Csak úgy gondoltam, ha kitelepítették őket. Valami oka csak volt. Vagy nyilasok voltak. – Nyilasok? Ezt nem hallottam. És hogy oka volt? Nem is tudom. – Hát persze, te buta. Annak mindig oka volt. – Ne mondd! Ezt honnan veszed?

Hidegen meredtek egymásra.”

Lehet, nem csak Deák regényének lapjain maradtak kibeszéletlenek ezek a kérdések. Épp úgy, ahogy ismeretlen maradt a diktatúra valós természete, a szerző által rögzített igazi arca („Tiltó táblák sokasága mindenütt: Lekérni tilos, Rokizni tilos, Kibebélni tilos, Lepkézni tilos, Zakó és nyakkendő nélkül belépni tilos, Belépés csak öltönyben”).

Mint Uz Bence vagy Barokk Róbert, Nyíró József és Szentkuthy Miklós regényének címadó hősei, a főszereplő neve itt is történetet ír. A főhős keresztnéve László – ami a szerző keresztnéve is egyben –, de Táncos a Moyses művésznevet, katolikusként kapott bérmanevét használja. Ez a név kiviláglik az ipszilónra végződő családnév miatt akár karriereket gerincbe törő korszak mocsarából. Felviláglik az identitásában, történelmében élő embert, akit vagy fél évszázadon át igyekeztek kiradírozni a történelem lapjairól.

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF (1977) Csurgó

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

Acsai Roland: Szellemkócsagok

L'Harmattan, 2017

„Acsai Roland boldog ember.” Tíz év telt azóta, hogy az akkor frissen megjelenő kötetének (*Két ég satujában*) egyik kritikája ezzel a mondattal kezdődött. Ha akkor Babiczky Tibor boldognak olvasta Acsait, én megkockáztatom, hogy az „elégedett” kifejezést használjam. A *Szellemkócsagok* egyrészt egy szövegeiben, szerkesztési elképzeléseiben, lírai hangban beérkezett

szertőt mutat, másrészt a kötet tartalmilag egy lázasan kutató, a régi kincstárból újat előhozni tudó, de eközben egy helyén lévő, azaz megérkezett, azaz elégedett szerzót mutat. Ezért is súlyos a kötet. „Élve személyesen elégedettnek” (Szabó Benedek) lenni valóban veszélyes, stagnálás, hanyatlás szokta ezt a fajta elégedettséget követni, de itt nincs erről szó.

Acsai figyelmét jóformán semmi sem kerüli el. A kötet megkomponáltsága, a tagozódás, a szövegek egymásutánosságának ritmusa azt mutatja, hogy az elejétől a végéig minden apró részlet a helyén van. Ugyanezt találjuk a versekben is, ezt az arányérzéklet, ezt a kiszámított, mégsem csupán technikaiában ható rendszert. Ha pedig a lírán belül az érzékek borzolását, a mikrovilágok megnagyítását (és fordítva), a leírhatatlan közlésének akarását keressük – és keressük, ezért (is) olvasunk verseket –, akkor azt is megadja a könyv.

Az Acsai-szövegeket régóta figyelemmel követhető megszokhatta már, hogy olvasáskor világépítésnek lehet tanúja, azonban a túlépítésnek, túldíszítésnek lehetnek hibái. A legutóbbi kötet, a *Jin és Jang* olvasásakor például azt tapasztaltam, hogy a szereplők szimbolikus cselekményeitől a kimondott szavaik stiláris értékben messze elmaradnak. Örömmel érzékelttem, hogy a *Szellemkócsagok* szövegeiben a különböző jelképes és valóságos tulajdonságokkal felruházott tárgyak, élőlények ön-azonosak: szerepükben ugyanúgy teljesítenek, ahogyan megszólalnak, nincs disszonancia. Ezáltal a versek a rövidítések, a versvégi rövidre zárások miatt feszesebbek, teltebbek, hitelesebbek. A *Jin és Jangban* ezt találjuk az időről: „Most ősz van? – kérdezi a lány. / – Amikor kimondtad, / Már el is múlt – feleli a szamuráj. / – Mit akarsz ezzel mondani? / – Hogy csak az adott pillanat létezik.” Ezzel szemben, ezt messze felülhaladva a *Szellemkócsagokban*, például a *Hóval töltött homokóra* című versben így észleljük az időt: „Úgy húzom lányomat a szánkón, / Ahogyan apám húzott gyerekkoromban. / Mintha egy hóval töltött / Homokórában szánkózánánk, / Az időben szánkózunk.”

Ahhoz, hogy a versbeszélő közléseiben tárgyához közel lehessen, eszközeit úgy válogatja meg, hogy azok elsősorban kézre álljanak, e tekintetben nem különbözik más mesterektől. Acsainál a hétköznapi képek mellett a másféle tartalommal megtöltött, sokszor szimbólumként, sokszor direktben szerepeltetett állatok, növények, égitestek, természeti jelenségek ezek az eszközök.

Természetköltészetnek mondják, pedig Acsai nem egyszerűen élettelen tárgyakat és élőlényeket használ szövegeiben, hanem ezek mását, az általa alkotott jelrendszerbe beépítve. Ha természetköltészet, akkor már inkább élőlény- (és élettelen) költészet, amiben ő maga is, versbeszélőként, építkezőként benne van. Ha az a természetköltészet, hogy figyelme fókuszába állítja az élőlényeket, akkor helytállóan tűnik a fogalom, pedig nem az: Acsai ravasz, figyelme középpontjában nem pusztán az élet nagy körforgásainak résztvevői vannak, hanem maga az

élet. De ezzel még nem mondtunk semmit, a költészet kevés kivételtől eltekintve általában ezzel dolgozik. A kérdés inkább a mód, ez mutatja igazán Acsai ügyességét. A kötetben úgy hemzsegnék a látható világ szereplői, hogy az olvasót – ha olvasásával megmarad a felületen – könnyen megvezethetik. Hogy a kötet címhez illeszkedve mondjam: ha márdártávtól olvassuk, nem kapunk annyit, ha azonban mélyfúrásra is igényt tartunk, a kötet verseiből kibomló szimbólumrendszerig és még azon túl is juthatunk. Erre egy jellemző példa a kötet szép szerelmes verse (tárgyilagosan *Szerelmes vers* címmel).

A vizsgált és tárgyalt eső (és a felhők) természetköltészetileg helytállóan viselkednek. A költő így írja: „Tegnap nem esett. Ma már esik. / Tegnap még csak készülődtek. / A felhők, hogy hozzánk hasonlóan // Megmásszák a tövises, télvégi domboldalt, / Aztán beléjük akadtak a tüskék / Mint tegnap az én ujjamba, // Meg a kabátomba és felszakították őket.” Vannak erősebb és eredetibb és persze gyengébb és elcsépeltebb eső-leírások a világirodalomban, attól függetlenül, hogy önmagában is szép, helytálló a szöveg. Ezek után viszont maga a versbeszélő mondja, hogy „Az eső és a felhők nem szimbólumok, / vagy allegóriák, csak tények, / mint a domboldal, a tüskék, vagy mi ketten.” Azaz: Acsai a képpel önmagával, annak kibontását elodázva vagy egyenesen elhagyva arra készíti az olvasót, hogy a maga számára rendezze be az értelmezési mezőt. Nem szimbólumok – ez a „rendezői utasításként” ható szerzői javaslat éppen annyira akasztja meg az olvasást, amennyi egy akkora lélegzetvételhez kell, ami elég ahhoz, hogy megkérdezzük: akkor mit keres itt, ebben a versben? A válasz a folytatásban: példázza az idő múlását, a két szerelmet és persze az összetartozást, ahogy azt egy csodálatos záró képben meg is fogalmazza: „az összetartozás / Láthatatlan szálain kívül, amik úgy kötnek / Össze veled, ahogy az esőcseppek / Sűrű öltései az eget a földdel”. Ráadásul a szerző a technikai eljárás inverzét is végigviszi: ahogy a szimplán leírható folyamatot (eső a felhőből) meseszerűvé narrálja (a tüskék felszakították az felhőket), a leírhatatlant (két embert összetartozása) egy szimplán formális képpel (földet éggel összekötő eső) teszi befogadhatóvá.

A látható, kézzel fogható, és ahogy azt a következőkben láthatjuk, életteli szereplők képei mind-mind a láthatatlan és elmondhatatlan megmutatásának és kimondásának eszközei lesznek. A finom arányérzék mellett takarékos is ez a líra, úgy érteve, hogy szerzője óvatosan nyúl az eszközökhöz, szavai és mondatai finoman adagoltak, dacára annak, hogy képalkotásban bátor.

Már a kötetet tagoló fejezetek címei is orientálnak: a versek képi eszközei nem pusztán szimbólumok, hanem egy, akár egy teljes cikluson végighúzó metafora részei. A *Heraldika* című nyitó fejezet bemutatja a címerállatokat (címernövényeket), köztük a kócsagot, ami az azonos című versben nem más, mint „tollforgó a mindenség sisakján”, ahol a mindenség pajzsán a Föld a címer. A következő fejezet címadó versében (*Világtengely*) már arról olvasunk, hogy a világtengely egy állatkerti, sérült bagoly kettétört lába, de az is előfordulhat, hogy minden az ellenkezőjére változik, a *Régi, megfakult érmék* című versben a felhők a föld alatt vonulnak, és az ég az a termékenységét vesztett talaj, amiből már csak megfakult érmék fordulnak ki: az égitestek. A kötetnek is címet adó *Szellemkócsagok* című vers ezeknek a kozmogóniai jelentőségű utalásoknak sűrített, összefoglaló keretét adja. A generációs emlékezetet meghaladó, annak valóságát már csak sejtő élőlény biztonságos helyen van az őstől védve, akkor is, ha ennek tényét nem tudja, akkor is, ha jelentőségét nem méri föl. De Acsai nem csak a távoli múltba képes helyezni a megértés és elfogadás törvényszerűségeit, már itt, ebben a versben és a kötet számos szép darabjában egy olyan apa-lírád ad az olvasónak, amely alanyiségével együtt is közérthető, általános, közös.

A *Szellemkócsagok*ban a kócsagfióka nemcsak az ősök szellemeinek védelmére számíthat, de apjára is. „Az apja kicsinyített tükröképe / Az idő láthatatlan vízében, / Aki néhány méterre áll a fészektől, És egész nap vigyáz rá.”

Az apa-líra akár a világgal való egygyé válást énekl meg (*Beszélgetés a rigókkal*), akár az utód reflektáló képében mutatja be saját magát (*A legfinomabb ecset*), egyként hangsúlyosak Acsai kötetében a kötelek, a kölcsönösen egymásra helyezett (és hordott) súlyok, a nagy egészbe bekapcsolt egyén vallomásai, ezért nyugodtan nevezhetjük nemcsak lírainak, de bátornak is. Itt is érvényes

Acsaira, hogy az elégedettség veszélyei nem merülnek föl, épp ellenkezőleg: a harmónia egyik fő jellemzőjével, a sebezhetőséggel együtt mutatkozik, legyen szó szülő-gyermek vagy szerelmi viszonyról, de ugyanígy a természet-ember, a világ-mindenség-ember viszonylatokban is.

Acsainál a szülői szerep, a közösségekhez való kötődés, egyáltalán a kötődés mint olyan természetes egyszerűséggel, a nehézségeivel együtt is vállaltan jelenik meg, sőt, kifejezetten éterien, boldogan elbeszélve. Nem csoda, hogy egyik kritikusa ezt szövé is tette, hogy aztán egy másik kritikusa előzőnek vesse szemére a szövé tevést. Lásd ehhez az ÉS hasábjain zajlott közelmúltbéli vitát, ahol Halmai Tamás kifogásolja Bedecs László recenziójában, hogy utóbbi a pátoszt, a harmóniáról, békéről szóló részeket hiteltelennek, a szimbólumokat erőltetettnek, terheltnek tartja. Mert, Halmai szerint, miért ne lehetne Acsai verhangja nyugodt, boldog és elégedett. (Hogy Acsai milyen, azt sosem tudjuk meg, az írásom elején felvetettek is a kötet hangjáról szövtak.)

A kötet közepén kisregényszerűen megírt selyomtörténet az élet keletkezéséről, rendjéről és céljáról, majd a kötet kiemelkedően szép zárata, a szerelmes versek gyűjteménye és a *No-dráma* kétséget sem hagy afelől, hogy a *Szellemkócsagok* elbeszélője, a lírai én milyen helyen és milyen módon van jelen a világban. Itt van, elégedetten és kíváncsian.

Élvezi meglétét, vagy hiányolja, a *Szellemkócsagok* versei boldog és harmonikus szövegek. Nem is lehetnek mások, hiszen, ahogy azt a *Néma menekülés* című költeményben olvassuk: a vers űrhajója az utolsó megmaradt élőlényekkel – modern Noé-bárcájára – elmenekül, hogy majd visszatérhessen egyszer a földre. A vers zárlatában a remény egy ütött-kopott locsolókanna egy magányos robot kezében, amihez olvasóként annyit mindenképpen hozzá lehet tennünk, hogy ha mindez így is van, azért még működik. A kötet a példa rá.

ALFÖLDY JENŐ

Turbók Attila: Búcsú jövő időben

Hungarovox, 2017

Bárkinek a szülőföldjéről elmondható: az élet nevezetű versenypálya rajtvonala, legkorábbi néző- és küzdőtere, már a legrégebbi, szűk családi környezetünkre visszamenőleges kezdőkörével, első lép-

teinkkel, zuhanásainkkal, kissé csalódott, de csak azért is megismételt föltápaszkodásainkkal. A szülőföld az első élőhelyünk fokozatosan táguló környezetete, amelynek gyerekkorunk jelöli ki határait,

akár egy faluban, kisvárosban, vagy mint Turbók Attila költő illetőségét tekintve, a főváros egy kissé szedett-vedett, mégis patinás, Erzsébetvárosnak nevezett negyedében. Még nem külváros, a pesti köröneteg sűrűjében tarkul vagy inkább szürkül, de már nem is egészen belváros, a Nagykörúttól kifelé haladva csökkenő mértékben az. Itt-ott azért, például az Almássy téren vagy környékén lehetett focizni, ahogy Turbók Attila versei és a vele készült riportok emlékeztetnek a szerző *kispályás* korszakára, már ami a játéktér méreteit illeti. A zöld felületben meglehetősen szegényes városrész kevés helyet engedett a háborúban édesapját kigyereként elveszítő, játszótársakat az utcán egy-egy rongylabda, gumilabda vagy a „bőr” körül verbuváló költőjelöltnek. De ebben a kis világban is mi minden szól a gyerekkorban még sokszor „paradicsomi” önfeledtség mellett! „Kölyökkorom mitikus emlékü, szent helye: az Almássy tér!” – mondja a Nagy Erzsébetnek adott interjújában.

Élményeket, életérzést, emlékeznivalót mégis bőven tartogatott nagyobb diák-, majd felnőttkorára ez a csak felületes szemmel nézve oly egyhangú városi táj. A szürke árnyalatait és az avatottak számára jól megkülönböztethető színeit csak az érzéketlenek nem veszik észre. Turbók Attila versei az érzelmek, benyomások, élmények és gondolatok csöppet sem szegényes tárházába vezetnek, megtoldva a költői képzetársítások, áttételek és az átgondolt ítéletek művészetével. Ezek a költemények akkor sem „szürkék”, ha az ötvenes–hatvanas és későbbi évek nyomasztóan uniformizált jellegéről és szabadsághiányáról szólnak. Az önéletrajzi jelleg nem a magán-, hanem a közügyek felé tereli a gondolatot. Az „én” így válik általános alannyá, s lesz a sodródva is tudatosan élő magyar közember típusa.

Az életérzés – kellő fantázia és érzelmi fogékonyság esetén – színnel, vérrel s a test melegével telíti a kósza emlékek árnyalakjait. Nyelv-, illetve stílusérzés is kell persze, hogy a költemény elevenen lüktessen, énekként szólaljon meg. A gondolat pedig, amelyet a szóképek hordoznak, megélt, megszenvedett legyen, mint Turbók Attila műveiben. Szülőföld-verseiből a „történelmi lecke” sem hiányzik. 1956-os emlékei között ott sötétlik a Dózsa György útról az Akácfa utca Rákóczi-úti torkolatáig elvontatott Sztálin-szobornak a sínekre gurult feje, a hangyaszorgalommal reszelő-kalapáló pesti emberek szuvenírgyűjtésének tárgyául. Ha csak rövid időre is, jelképesen lebontottak egy rossz emlékü

korszakot, kiélvezték szabadságukat. A költő azonban – rá igen jellemzőn – nem szereti a diadaljelentéseket. Mint közös nemzedékünk oly sok más tagja, megőrizte ösztöneiben a háború félelmetességét. Látván a szénné égett orosz kiskatonákat és a meggyalázott holttesteket, csakúgy, mint a játszótéren frissiben elhantolt fölkelőket, az orvul legéppuskázott ártatlan járókelőket, a tankágyúk rombolásait s a nagy sortűzek áldozatait, hogy is örülhetünk volna felhőtlenül? Igazságérzetünkben valami helyreállt, de nem oszlatta el iszonyatunkat. Még a Kossuth-téri vérengzés sem „vért kívánt”, hanem igazságos elégtételt. Ennek katarzisa nem következett be, de megmaradt a gyász, a félelem és az „élni kell tovább” szükségszerű ösztöne, hányás ízű közérzete.

Olvasom Turbók Attila verseit, s bámulom, milyen mélyre ásott lelkében, hogy megírhatta mindazt, amiről tényszerűen tudtunk, nem azért, mert már sokan megírták, hanem azért, mert mi is átéljük, és mi, mai öregek is *így* éltük át diákként mindazt, ami Budapesten történt, s vidéken is, ahogy utólag értesültünk róla. Nem azért éltük át „ugyanígy”, mert mi is pontosan arrafelé bókászunk, vonultunk énekelve, vagy (ha pár évvel öregebbek voltunk, mint az akkor még általános iskolás Turbók Attila) jelentkeztünk a nemzetőrségnél fegyverért, hanem azért, mert a jól megírt verseket képesek vagyunk maradéktalanul átélni, mintha a velünk történt események érzelmi feldolgozását olvasnánk – s ezek többségükben jól megírt versek. Turbók nemzedéki önérzete korántsem túlfényezett: „hová lett a nemzedéki / láncolatból az a láncszem / a hibádzó, a hiányzó, / kicserélni lehetetlen” (*Kalldók nemzedéke*).

Az apa-motívumnak sok köze van ehhez a generációs közérzethez. A költő hároméves, amikor némely igazolóbizottságok túlbuzgósága végleg elszakítja tőle édesapját. A kötet vissza-visszatérő motívuma az apai örökség, ami korántsem tárgyí, hanem szellemi természetű. *Ödipuszi kert* című versében ezt így tárja föl a csak képzeletében élő apa szavaival: „Csak magyar légy, nem több, kevesebb se, / ha több vagy, talán árulóvá züllesz, / ha kevesebb, elhullasz térdre esve / és új bitangság lesz, ami körülvesz”. Ha e gondolat nem egészen elfogadható, akkor az a háború okozta tragédiából következik. A „ha több vagy, talán árulóvá züllesz” úgy hangzik, mint a jellegzetes magyar kisebbségi érzés jele a fejlett nyugati nemzetekkel szemben. Igen ám, de ez nem Turbók Attila véleménye, ha-

nem apjái a háborús évekből. Az pedig csakis ilyen tudathasadásos lehetett: az akkori mundérban azok ellen (is) harcoltunk, akiktől – akkoriban „angolszászoknak” nevezték őket az öregek – a legtöbb szabadságot és méltányosságot várhattuk. Ennek visszáját is jól látja a szerző: az önkorbácsolás „magyari képmutatását” és „hamis iránytű foszfor-

fényét”. Ez nemcsak őszinteség, hanem belátás, azaz intelligencia dolga is.

A hetvennégy éves költőnek ez a negyedik kötete mindössze. Ritkaság az ilyen mély merülésű, hiteles poézis. Saját ügyemnek is tartom – s nemcsak a nemzedéki közösség okán –, hogy miként folytatódik.

STURM LÁSZLÓ

Tornai József: A virágos föld titkai Válogatott versek

Hitel, 2017

Nincsenek váratlan, gyökeres fordulatok Tornai költészetében. Természetesen vannak eltolódó hangszívek, van gazdagodás, érés, de ő is az maradt, amiként kezdte a viszonylag későn, harminckett éves korában megjelent első kötetében. Ezért csak helyeselni lehet, hogy a válogatás szerkesztője, János Zoltán tematikusan csoportosította a kiválasztott verseket. Család és dunaharaszti gyerekkor, természetélmény, költői-eszmélkedő lét, magyarság, művészet-művészek, szerelem, az ember átfogó értelmezése, vallás és Isten, végül öregség és halál: ezek az egymást gyakran keresztező témák. A ciklusjelleg egyben meg is idézi Tornai két nagy példaképét (a sok tucatból), Baudelaire-t és Adyt. Az előbbi főművét ő fordította újra, Ady teljességigénye pedig kezdettől egyik fő ösztönzője.

A költő esszéírónak is elsőrangú (akárcsak műfordítónak, emlékirótnak), és esszéiben is hasonló témákat jár körül. Versei és értekezései így könnyen párhuzamba állíthatóak, ami megkönnyíti és meg is nehezíti értelmezői dolgát. Megkönnyíti, mert prózája kulcsot ad költészetéhez, de meg is nehezíti, mert nehéz újat, mást mondani. Így megkerülhetetlen nála például ősi és modern egysége, személyiség és személytelenség kérdése, a szerelem és a szex ismeretelméleti távlatossága, a világ misztérium volta.

A modernség Tornai számára elsősorban a válság felismerését jelenti, ami a korban elérhető tudás elsajátítására és felülvizsgálatára, az értékek átértékelésére készíti. Ifjúkoráig kitaró katolikus hitének elvesztése után azzal szembesül, hogy nem lát univerzálisan érvényes értékrendet, és bár a misztérium többnyire „tündökölt”, (*Misztérium*: „s a mindenség hánykolódó sötétségében / a Misztéri-

um tündökölt”), nem vezet hozzá kitaposott út. Vagy talán egyáltalán nem vezet hozzá ebben az életben út (a halál így: remény). Tornai – Szabó Lőrinc mintájára – önmaga kommentálta egy kötet versét, itt írja: „Az ember kérdező lény, annál is inkább, mert válaszra csak imitt-amott számíthat.”

Világtapasztalatát leginkább egy, számos versben visszatérő képben lehet összegezni. A fentebb idézett *Misztériumban* is konklúzióként megjelenő sötétségben tündöklő fény fejezi ki leggyakrabban jónak és rossznak, ismertnek és ismeretlennek, démoninak és isteninek, életnek és halálnak azt az együttállását, ami létünket alapvetően meghatározza. Csak néhány példa a sokból: „a fénycsöpp árnyéka szeretnék lenni [...] lobogó Örökéjfel szeretnék lenni” (*Csillaganyám, csillagapám*); „Fölnyitod az éj-szabta fényt / s meglátod a lét közepét” (*Átman*); „te lobogó, fényes Sötétség!” (*A filozófus, aki bennem lakik*); „a káoszban fénylő sötétségtől tanulta” (*Ars poetica*); „az istenek a sötétségből szólnak hozzád, ha fénylenek, akkor is az örök sötétség nyelvén” (*Händel és Bach*); „Ó, Sötétség, hajnal gazdája!” (*Euridike*).

Az erdő és a víz fia című vers – ezúttal is: csak egy példa a sokból – az alapellentétet ellentétek sorába fordítja. Emberi és nem emberi, élet és halál, emberi és növényi, isteni és természeti, kulturális és elemi, rombolás és születés, földi és kozmikus állnának szemben, ha nem alakulnának folyton egymásba. Még „a semmi sem örök”. A vers végén föltűnik Orpheusz (ugyancsak gyakori vendég Tornai verseiben), az a dalnok, aki a költészetet ősi-mitikus és a modernitásban újra megcélzott szerepének megtestesítője. A legmagasabb lehetőség ugyanis Tornai szemében a „varázsének”, amely

már egyfajta mágia, a sötétség és fény egységének megelevenítése. Túllép az énen az egyetemes egységbe, míg a modern irodalom másik nagy lehetősége, a vallomás, megmarad az énnél. A *virágos föld titkai* című versben olvashatjuk: „Adtam nektek a varázséneket, a varázsmondást. / Adtam nektek a vallomást: láng-abroncsa kisebb, csak énetek lobog benne. / Adtam nektek a varázséneket: az ént is, a nem-ént

is, létet és nemlétet.” 1969-ben, egy esszében így ír ugyanerről: „Nem csupán vallomások, bár ilyenek is bőven akadnak köztük, hanem varázsénekek. A varázsének nem elmondja, ábrázolja a világot, hanem földidezi, megnevezi a létezés dolgait. A néven nevezés, az ige kimondása a költészet lényege.” Egy év-tizeddel később pedig így állítja föl a sorrendet Csoóri kapcsán: „Amit eddigi versei mondani tudtak, az csak életérzés volt, s nem világérzés, még kevésbé világtudat.” Varázsének igényű saját verseit a költő – önkomentárja tanúsítja – hajlamos önmaga számára is titokzatos szimbólumnak tekinteni, a *Ha magad mélyére szállsz...* című versben (a válogatásban nem szerepel) említett, az emberi belsőt és a kozmoszt egyaránt kitöltő „Minden Lelke” énfölötti megnyilatkozásának.

Valamiféle ritmus, lüktetés, hullámmászás hozza egyensúlyba az ellentétes erőket, érzékelteti az isteni rend jelenlétét: „hús-ritmus haj-ritmus / fekete ritmus zöld ritmus [...] kő-ritmus folyam-ritmus [...] nap-ritmus madár-ritmus” (*Naptánc*); „gyökér, gyökér, / legfőbb-szent lüktetés, örök buggyanás, / zöld áram moccanásának pillanata” (*Gyökér, gyökér*); „hova lenne akkor a gyönyör- / lüktetés halál és nemzés közt a nagyzenekari / fortissimo és pianissimo? mindennapi / elszakadás és misztikus találkozás: hova?” (*Minden, ami virágzik*); „hegedű, dob beleszakaszt / a táncos ég ritmusába” (*A táncos ég ritmusa*); „elemek, atomok tánca” (*Arany János a szakállszárítón*); „nem lépsz / a hullámmászás viz” (*Semmiől semmibe I.*).

Az elemi létélmény megközelítésére, esszéi tanúsága szerint, leginkább az ismétlést („a monotonia extázisát”) és a paradoxont látja alkalmasnak, és valóban bátran él mindkettővel. Akárcsak a tág asszociációs kört megmozgató kifejezésekkel, amelyek számos, akár ellentétes értelmezést magukhoz vonva mintegy megidéznek a fényesítő paradoxitását.

Az ellentétek egységét sem merevíti a költő dogmává. Csak időleges hangsúlyeltolódás ugyan, amikor a sötétben lát nagyobb lehetőséget, a sejtés-

ben az ismerettel, a költészetben a tudománnyal szemben: „mert a nap-palnál az éjfél / markába több jelentés fér” (*Éjfél*). Ám akad olyan fölvetése is, ami mélyrehatóan rendezi át a képet. A *szerellem a szépség hús-fátylaiban* című vers egy részlete ide vág: „nap, hold, csillagok kialszanak, / mint mindig a föltámadás előtt”. Vagyis a fény és a sötétség végül szétválik? A végső megismerésben (várhatóan csak a halálban?) van esély a

fény uralmára? Az erők összefonódása elemi érzés, de talán nem a végső szó. Ahogy a *Vörösmarty, Arany, Petőfi hangját...* című versben az elemi élményt megragadó („Akár a Vezúvokra, riadtam föl / éjszakáimból mindegyikre”) nagy költők példája végül „mohóság és hívás: messzi bálvány”, az elemiség kultusza pusztítóvá torzul („Így gyúrtam össze vakbuzgón magam [...] gondolat-mesterek / fejből ellopott atombomba-titokból”), és a vers végén visszatér helyükbe (vagy melléjük) a hagyományos istenhit bensősége és személyessége: „De istent is szerettem mindig, mindenben / homo sapiens-gonddal és naiv állat-módra, / s a madarakat, Dunát, estéken a fákat / s a föld alól is értem imádkozó anyámat...” Ebből a távlatból a hagyományos keresztény istenkép jellemző kiiktatása, bár költőileg-emberileg hiteles életérzés is, de módszer is. A szerző egy jegyzetében írja: „*Ha egy istenhez vivő* lépcső aljában állsz, ne nézz föl a csúcsra, mert beleőrülsz a fokok végtelenség látszó sorába. Inkább indulj csak el anélkül, hogy a lábad elé néznél, akkor följuthatsz.”

A szerzője kilencvenedik születésnapjára időzített válogatás nagy szolgálatot tehet a költőnek, akkor is, ha a szerkesztő szerint némileg és szükségszerűleg esetleges, „legalább három-négy, a poétikai teljességet az itt kézbe fogotthoz hasonlóan tükröző antológia összeállítható lett volna”. (Ellenőriztem: egy kötetét átnézve körülbelül tucatnyi verset találtam, amit én betettem volna.) Az életmű ugyanis megdöbbentően és eltanácstalanítóan hatalmas. 2011-ig négy vastag kötetben, mintegy kétezer oldalon jelentek meg a költő összegyűjtött művei, és azóta is folyamatosan, évi rendszerességgel következnek az újabb kötetek. Az olvasó azt sem tudja, hol kezdje az ismerkedést ezzel a költészetel. Nyilván a legújabb válogatásnál, ami íme, megszületett. Biztos nem mindegyik darabja lesz kedvencé, de számos darabját fedezheti föl akárki a saját világaként, együtt pedig jó keresztmetszetet adnak az életműből.

De hisz már ennyi mű is elég lenne életműnek. Óhatatlanul merül föl a kérdés, mi ez a hatalmas

versmennység, amely a válogatás mögött áll, és amely ugyan kimeríthetetlené, de egyetlenné és nehezen megközelíthetővé teszi az életművet. A kivételesen hosszú élet önmagában még nem magyarázat, végső magyarázatot persze aligha találunk, de közelebb vezet a kérdés megoldásához, ha meglátjuk mögötte az igényt, amit egy esszéjében így fogalmaz meg: „A világ dolgainak napi végiggondolása”. A megismerés, a tudatosítás az elsődleges Tornai számára: (Ady) „kiváltotta belőlem a költő-filozófus igényét [...] azzal, hogy nem szerette az irodalmat, vagyis pontosabban, nem tudott mit kezdeni az irodalommal mint csak irodalommal [...] Az irodalomnak mint csak irodalomnak hirdetése, elfogadása egy megzavarodott kultúra mentsvára. Az értékek viszonylagosságára, ízlések, rétegek, tömeg és elit áthidalhatatlan két táborára szétesett

európai művelődés csődje.” A folyamatos versírás az így fölfogott irodalmiságon lép túl. Az átvilágított élet örök (örök mintákkal egyesülő?) élet. Az *esztétikai nihilizmus* egyik jegyzetében írja: „A végtelen életmű nem azt jelenti, hogy addig írom a verseimet (persze ezt is), míg meg nem halok. Ellenkezőleg: azt, hogy életem művé válik, semmi mássá, és mint műnek nincs vége halálommal sem. Létem-nemlétem a naponta megírt versektől végtelen. Az egyetlen vers: ez a végtelen életmű.” Az Ady-féle „én voltam úr, a vers csak cifra szolga” szellemében a világhoz való viszony teljességét és érvényességét tartja Tornai elsődlegesnek: „A költőt nem egy-egy jó verse: költői szerepe avatja költővé.” Kimunkált szerep és nagy versek sora: Tornainál megvan a nagy költészet két fő feltétele. Hiányzik még valami? Talán a méltó közeg, a megérdemelt hatás.

CSÁKI ROBERT, Napernyő, 2017

Kulisszatitkok

Színház kívül- belül

Csoportos
tárlat és
program-
sorozat
70 színházi
iparművész
150 különleges
alkotásával.

Pesti Vigadó
2018.
június 22. –
július 29.

A kiállításon szereplő művészek:

Árendás József, Bagossy Levente, Bakos István, Bali-
ga Kornél, Baráth Ferenc, Bárd Johanna, Berzsényi
Kriszta, Bodnár Enikő, Borsódy Eszter, Csikós Attila,
Czeizel Balázs, Debreceni Kornélia, Dombi Viktória,
Domonkos Bernadett, Dvorszky Hedvig, Fekete György,
Földi Kinga, Giricz Máté, Gyarmathy Ágnes, Gyulai
Natália, Hager Ritta, Haraszti Janka, Harsay Ilona, Hüros
Annamária, Ilovay Zsuzsa, Juhász Tibor, Jánoskúti Márta,
Katona Szabó Erzsébet, Karattur Katalin, Kecseti Gabriella,
Kelecsényi Csilla, Kentaur, Kerekes Szilárd, Király Fanni,
Kotsis Iván, Kótai József, Kovács Yvette Alida, Kőfaragó
Gyula, Lajta Béla, Lőrincz Réka, Mészáros Éva, Molnár
Éva, Molnár Imre, Molnár Kálmán, Németh Hajnal
Auróra, Orosz István, Papp Janó, Pap Judit, P. Benkő Ilona,
Prutkay Péter, Rátkai Erzsébet, Remsey Dávid, Rozmann
Ágnes, Ruttká Andrea, Sárváry Katalin, Schrammel Imre,
Soltész Melinda, Szák András, Szalma Edit, Székely Berta,
Székely László, Szegő György, Szenes István, Szűcs Edit,
Tordai Hajnal, Tóth-Vásárhelyi Réka, Török Réka, Turnai
Tímea, Vágó Nelly Artworks, Zidarics Ilona

